

Muuttüübid ja ÕS 2013

Ülle Viks

eesti keele instituudi vanemarvutilingvist

Kui sõnaraamatu kasutaja tahab teada, kuidas sõna käänata või pöörata, oleks ta rõõmus, kui iga märksõna juures oleksid kõik selle võimalikud muutevormid antud. Paraku on eesti keeles selleks liiga palju muutevorme, et neid raamatusse mahutada. Abivahendina on eesti sõnaraamatutes – eelkõige ÕSides – võetud kasutusele muuttüüpide süsteem, mille abil saab kasutaja ise vajalikud muutevormid moodustada.

Taustast

Muuttüübid on käibel olnud juba ligi sajandi.¹ Esimestes ÕSides² (1918, 1925) oli sõnatüübigraafia eelkäijaks lõpuosade süsteem. Märksõnas eraldatakse püstkriipsuga lõpposa, nt **esi|k³**, **ha|kkima**. Lõpposade tähestikulises loendis antakse lõpposade käänamine-pööramine, nt

k³, ku, kut, kusse, kute, kuid, kutesse *e.* kuisse

kkima, kin, **kkisin**, **kkis**, **kkigu**, **kkiv**, **kkinud**, **kkida**, **kkija**, kitama, kitakse

Oma tänapäevase kuju sai muuttüüpide süsteem E. Muugi „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus“³ (VÕS 1933). Sõnaartiklis märksõna järel

¹ vt Viks, Ülle 2001. Muuttüübid eesti sõnastikes. – Leksikograafiaseminar: Sõna tänapäeva maailmas. Eesti Keele Instituudi toimetised 9, Tallinn, lk. 157–185. <http://www.eki.ee/teemad/tyybijutt.html>

² Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat 1918. Koostaja J. Tammemägi. Tallinn. Korduustrükk: – ÕSi lätted 2007. Koostanud U. Sutrop. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, lk 35–149.

³ Muuk, Elmar 1933. Väike õigekeelsus-sõnaraamat (1. trükk). Tartu. (5. trükk 1936)

on mõned muutevormid ja tüübinumber, nt **esik** ..., 144; **hakkima** ...
`hakkida, hakin, 732. Kasutusjuhendis on numbritele vastavad tüübikirjel-
dused: tüübinumbri järel on tüübi sõnu esindav tüüpsõna ja sellest teatud
valik muutevorme ehk põhivormid, nt

144. lapsik, lapsiku, lapsikut, lapsikusse, lapsikute, lapsikuid, lapsi-
kutesse e. lapsikuisse

732. pakkima, pakkida, pakin, pakkisin, pakkis, pakkigu,
pakkiv, pakkinud, pakkija, pakitakse, pakitud

Tüübikirjeldustele lisanduvad juhised, mille järgi saab tüüpsõna põhi-
vormide eeskujul moodustada ülejäänud muutevorme.

Muugi sõnastikus oli muuttüüpe palju: 1. trükis 1166, hiljem 845
(5. trükk 1936). Põhjalik tüüpide koondamine tehti „Suures õigekeelsus-
sõnaraamatus”⁴ (1948), tulemuseks 115 tüüpi. See tüübistik jäi ÕSides
kehtima pooleks sajandiks (VÕS 1953, ÕS 1960, ÕS 1976). Uus muuttüü-
pide mugandus tuli käibele ÕS 1999-ga⁵ ja jätkus ÕS 2006-s – autoriks
Henn Saari. Tüüpe oli varasema 115 asemel 69, kuid lisaks põhilisele
tüüpsõnale on tüübinumbri järel tihti veel mõni nn täpsustav alltüüpsõna
(kokku 27). Kaheksa tüüpi on ilma tüüpsõnata: tüübinumbri juures on
loetletud sõnad (nt *mina, enese, kaks, saama*) koos märkusega: „Kogu
vormistik on sõnaartikleis”.

Tüüpide arvu on mõjutanud eelkõige see, kui detailselt on tüübistiku
liigitusalusena arvestatud tüvemuutusi (seda vaatame lähemalt liigitus-
aluste peatükis).

ÕS 2013⁶ võttis kasutusele uute põhimõtetega tüübistiku⁷, kus muut-
tüüpe on ainult 38. Selle loomise otseseks ajendiks oli automaatse
morfoloogia vajadus järjekindla ja formaalse klassifikatsiooni järele, mille
abil saaks arvutis genereerida kõiki võimalikke muutevorme, sh nendest
sõnadest, mida sõnastikus pole. Teine siht oli saada selline tüübistik, mis
võiks muutevormide moodustamisel abistada ka muukeelset kasutajat, kel

⁴ Suur õigekeelsus-sõnaraamat 1948–1951 (I, II). Koostanud-toimetanud A. Kask,
E. Raiet, J. V. Veski. ENSV TA Keele- ja Kirjandusinstituut. Tartu.

⁵ ÕS 1999. Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Toimetanud T. Erelt. Tallinn.

⁶ ÕS 2013. Eesti keele sõnaraamat ÕS 2013. Toimetanud M. Raadik. Tallinn. <http://www.eki.ee/dict/qs2013/>

⁷ Viks, Ülle 1994. Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Dissertationes Philo-
logiae Estonicae Universitatis Tartuensis 1. Tartu.

puuduvad taustateadmised eesti morfoloogiast (nagu arvutilgi). Senised tüübistikud eeldasid vaikimisi, et kasutaja oskab eesti keelt, mistõttu talle pole vaja kõike lahti seletada.

Uue tüübistiku esimene sõnastikurakendus oli „Väike vormisõnastik”⁸ (1992). Esimene köide (sissejuhatus ja grammatika) sisaldab lühiülevaate eesti sõnamuutmisest, klassifitseerimise põhimõtteid, liigitusalused ja tüübikirjeldused. Põhikõites on sõnastik ja selle lisad (pöörd sõnastik tüüpide kaupa, liitsõnakomponentide ja võörkomponentide tabelid). Väike vormisõnastik sai andmebaasiks mitmele automaatse morfoloogia süsteemile, mis andis ka võimaluse hõlbustada leksikograafide tööd. EKI morfoloogiatarkvara on ühendatud sõnastikusüsteemiga **EE Lex** (<http://eelex.eki.ee/>), kus saab genereerida sõnaartiklisse märksõna tüübinumbri ja sõnaliigi ning kõik vajalikud muutevormid. EKI uuemad üldkeelesõnastikud alates „Eesti-vene sõnaraamatust” (1997–2009) on läinud üle vormisõnastiku tüübistikule ja saanud oma morfoloogilise info sõnaartiklites (pool)automaatselt. Nüüd kuulub sellesse ritta ka ÕS 2013.

Muuttüübistiku liigitusalused

Tüüpide arvu suur varieerumine sõnaraamatutes näitab, et muuttüüp ei ole „loodusnähtus”, vaid mõtteline konstruktsioon – see on abivahend morfoloogilise info ökonoomsemaks esitamiseks. Nagu igasuguses klassifikatsioonis, nii ka muuttüüpide süsteemis oleneb tüüpide arv ja sõnade jagunemine tüüpide vahel otseselt sellest, mis tunnused liigitamisel aluseks võetakse.

Vormisõnastiku tüübistik lähtub eeldusest, et sõna muutevorm koosneb kahest osast: **tüvi** ja **vormilõpp** ehk **morfoloogiline formatiiv**. Formatiiv väljendab korraga kõiki ühe muutevormi grammatilisi tähendusi, eristamata tunnuseid ja muutelõppe, nt formatiivivariant *d* võib olla kas ’mitmuse nimetav’ (kõne*d*, kuud) või ’ainsuse osastav’ (kuud) või ’oleviku kindla kõneviisi ainsuse 2. pööre’ (õpi*d*). Nii tüvi kui ka formatiiv võivad sõna muutmisel varieeruda. Tüve muutusi on omakorda kaht liiki: sisehäälikute muutused (välte- ja laadivahelduslikud) ning lõpuhäälikute muutused (nt tüvevokaali lisandumine, lõpuhäälikute kadu või

⁸ Viks, Ülle 1992. Väike vormisõnastik. I: Sissejuhatus & grammatika, II: Sõnastik & lisad. Toimetanud H. Rajandi. Tallinn.

teisenemine jne). Nii laialdane varieerumine tingibki vormimoodustuses suuri erinevusi.

Muuttüüp on vormimoodustuses ühtmoodi käituvate sõnade rühm. Vormisõnastiku tüübistikus kuuluvad ühte muuttüüpi sõnad, mille muutevormides on samad formatiivvariandid ja ühesugune tüvevariantide kasutusviis kogu paradigma ulatuses. Tüübikuuluvuse määravad seega kolm morfoloogilist liigitusalust:

1) formatiivvariantide kasutus paradigmas (formatiiv on näidetes kursiivis), nt

<i>tüüp</i>	<i>ains nim</i>	<i>ains os</i>	<i>mitm om</i>	<i>mitm os</i>
2	õpik	t õpikut	te õpikute	id õpikuid
12	oluline	t olulist	te oluliste	i olulisi
22	r`iik	- r`iiki	de r`iikide	e/i/u ja sid r`iike ja r`iikisid
26	k`oi	d k`oid	de k`oide	sid k`oisid

2) astmevaheldusmall ehk tüve tugeva ja nõrga astme kasutus paradigmas, nt (T = tugev aste, N = nõrk aste, 0 = astmevahelduseta)

<i>tüüp</i>	<i>ains nim</i>	<i>ains om</i>	<i>ains os</i>	<i>mitm om</i>	<i>mitm os</i>
2	0 õpik	0 õpiku	0 õpikut	0 õpikute	0 õpikuid
6	N mõte	T m`õtte	N mõtet	N mõtete	T m`õtteid
22	T r`iik	N riigi	T r`iiki	T r`iikide	T r`iike ja r`iikisid

3) lõpuvaheldusmall ehk tüve lõpuvahelduslike variantide kasutus paradigmas, nt (A = algvormi tüvi, B ja C = muud tüvevariandid)

<i>tüüp</i>	<i>ains nim</i>	<i>ains om</i>	<i>ains os</i>	<i>mitm om</i>	<i>mitm os</i>
6	A mõte	A m`õtte	A mõtet	A mõtete	A m`õtteid
2	A õpik	B õpiku	B õpikut	B õpikute	B õpikuid
22	A r`iik	B riigi	B r`iiki	B r`iikide	B r`iike ja r`iikisid
12	A oluline	B olulise	C olulist	C oluliste	B olulisi

Alltüübid

Morfoloogilist tüübistikku saab laiendada alltüüpidega, kui lisada uusi liigitusaluseid. Täiendavaid liigitusaluseid võib olla mitut sorti.

Morfonoloogiliselt tingitud häälikumuutused

Morfonoloogiliselt tingitud on need häälikumuutused sõnatüve lõpus, mille esilekutsujaks on järgneva formatiivvariandi algushäälik. Tegemist on enamasti mitmuse rööpvormide ja lihtmineviku formatiividega, nt arvuti: arvutites *ja* arvuteis, jalg: jalgadele *ja* jalule, jääma: jäi. Sõnaartiklis neid vorme tavaliselt ei anta, mistõttu lisainfo on vajalik.

Varasemates ÕSides on morfonoloogiliselt tingitud häälikumuutused olnud ka liigitusaluseks. Näiteks ÕS 2006-s eristab teatud tüüpe mitmuse osastava vokaal, nt 20: paks (.pakse), 21: külm (.külmi), 22: õrn (.õrnu). Samas aga sisaldab osa tüüpe erinevate mitmusevokaalidega sõnu, nt tüüp 25: hein (hein : .heinu, koer : .koeri, poiss : .poisse), või tüüp 18: nali (sõber : .sõpru, oder : .otri, puder : .putre).

ÕS 2013-s morfonoloogiliselt tingitud häälikumuutused muuttüüpe ei erista, vaid jaotavad muuttüübi alltüüpideks, kus kõik põhitüübile omased morfoloogilised tunnused on samad. Alltüüpe eristab täht tüübinumbri järel, mis osutab häälikumuutuse iseloomule, nt 22e: p`aks, 22i: k`ülm, 22u: `örn; 24u: h`ein, 24i: k`oer, 24e: p`oiss.

Alltüübi tähis näitab kolme häälikumuutuse liiki:

- (a) tüve- ja mitmusevokaali varianti (*e / i / u*), mis tekib sõna tüvevokaali ja tüve- ja mitmusevokaali (V) kokkusulamise tagajärjel, nt r`iiki + V → r`iike (22e), p`atja + V → p`atu (24u), pesa + V → pesi (17i);
- (b) tüvevokaali *i* asendumist *e*-ga *i*-algulise mitmuseformatiivi ees, nt art`ikli + id → art`ikleid (2e), vrd p`oogna + id → p`oognaid (2).
- (c) tüvelõpu pika vokaali lühenemist:
 - noomenil *i*-algulise mitmuseformatiivi ees, nt id`ee + id → id`eid (26i), vrd k`oi : k`oiid (26);
 - verbil *i*-algulise lihtmineviku formatiivi ees, nt s`aama + i → s`ai (37i), vrd k`eema : k`ees (37).

Kui alltüüpidega muuttüübis leidub sõnu, millel pole häälikumuutust põhjustavaid rööpvorme, siis pole neil ka alltüübi tähist, nt 22: k`õu (vrd 22u: s`ai), 18: koda (vrd 18u: sõda), 17: kesa (vrd 17i: pesa).

Tüvemuutused

Eesti keele rohked ja mitut liiki tüvemuutused on ÕSide tüübistikes olnud kasutusel väga erineval määral. Muugi VÕS 1933 arvestab neid üksikhäälikute tasemel, nt kuuluvad eri tüüpidesse *kaabe : kaape, saade : saate, läige : läike, tõke : tõke, hüpe : hüppe, kate : katte* jne (kokku 29 tüüpi). Hilisemates sõnastikes on tüvemuutustel põhinevaid tüüpe ühendatud, nt ÕS 1976-s on nende sõnade puhul Muugi 29-st tüübist saanud neli, sest häälikute asemel arvestatakse häälikuklasse ja astmevahelduse liiki (mõte 27, saade 28, kolle 29, aine 30). ÕS 2006-s on nad koondatud ühte kahe tüüpsõnaga tüüpi (31: mõte, hinne). ÕS 2006-s on siiski ka üksikuid astmevahelduse liigi alusel eristatavaid tüüpe, nt 67: .hüppama ja 68: .tõmbama. Samas aga tüübis 69: .õmblema on laadi- ja vältevahelduslikud tegusõnad koos, vrd *hüplema* ja *õmblema* (mõlemad 69). ÕS 2013-s kuuluvad ka *hüppama* ja *tõmbama* ühte tüüpi (29).

ÕS 2013-s ei kuulu liigitusaluste hulka tüves toimuvad konkreetset välte ja/või häälikute muutused (ei astmevahelduslikud ega ka lõpuvahelduslikud), vaid üksnes eri tüvevariantide paigutus ehk vaheldumine paradigmas.

Üks ja sama tüvemuutus võib esineda mitmes eri tüübis. Näiteks astmevahelduslik klusiili nõrgenemine/tugevnemine ($t \rightarrow d$): $v`aa\bar{t} : vaad\bar{i}$ (tüüp 22), $vaad\bar{e} : v`aa\bar{t}e$ (6), $v`aa\bar{t}ama : vaad\bar{a}ta$ (29), $v`aa\bar{t}lema : vaad\bar{e}lda$ (30). Või lõpuvahelduslik tüvevokaali lisandumine ($0 \rightarrow V$): $\bar{o}pik : \bar{o}piku$ (2), $k`iik : k`iik\bar{e}$ (22), $m`aksma : maks\bar{a}n$ (32). Astmevahelduslik ja lõpuvahelduslik muutus on sageli samas sõnas koos, nt $l`aa\bar{t} : laad\bar{a}$ ($t \rightarrow d$ ja $0 \rightarrow V$), $kinnas : k`ind\bar{a}$ ($nn \rightarrow nd$, $s \rightarrow 0$).

Nii võib ühes muuttüübis olla palju erinevaid tüvemuutusi. Näiteks kuuluvad noomenitüüpi 2 ($\bar{o}pik$) kõik järgmised lõpuvahelduslikud sõnad: $\bar{o}pik : \bar{o}piku$, $`aus : `ausa$, $r`audne : r`audse$, $m`oodne : m`oodsa$, $sipelgas : sipelga$, $kuues : kuuenda$, $l`aulev : l`aulva$. Samuti kuuluvad ühte alltüüpi 2e sellised sõnad nagu $n`umber : n`umbri$, $r`iider : r`iideri$, $redel : redeli$, $l`oend : l`oendi$. Tüübis 2 ja 2e on kõigil sõnadel kaks lõpuvahelduslikku tüvevarianti, millest esimene (A) esineb ainsuse nimetavas ($\bar{o}pik$) ja teine (B) kõigis muudes käänetes ($\bar{o}pikut$, $\bar{o}pikusse$, $\bar{o}pikuis$ jne). Verbitüüpi 28 ($\bar{o}ppima$) kuuluvad järgmised astmevahelduslikud sõnad: $`\bar{o}ppima : \bar{o}pin$, $`istuma : istun$, $s`un'dima : s\u00fnnin$, $pr`aadima : pr`aen$, $siduma : s`eon$.

Kõigil neil sõnadel on kaks astmevahelduslikku tüvevarianti: tugev aste (T) ja nõrk aste (N), mis esinevad samades muutevormides.

Kõik erinevad tüvevariandid on sõnaartikli muutevormides esindatud ja kasutaja ei pea neid tüüpsõna eeskujul moodustama. Sõnastikust puuduvate sõnade muutmisel oleks aga kasutajale abiks, kui näidata iga tüübikirjelduse juures, millised tüvemuutused antud tüübis võivad esineda.

Morfonoloogilised tunnused

Kooli vormiõpetusest on tuttavad sellised tunnused nagu sõna silpide arv, välde, tüve lõpuhäälikud ja tuletusliited. Need on morfonoloogilised tunnused, mis iseloomustavad sõna struktuuri (mitte muutevormide moodustamist).

Senistes tüübitikes on morfoloogilisi ja morfonoloogilisi tunnuseid sageli kasutatud läbisegi. Näiteks ÕS 2006-s on paljud ühtmoodi muutuvad (ilma tüvemuutusteta ja ühesuguste formatiividega) tegusõnad jaotatud kolme eri tüüpi silpide arvu ja/või tuletusliite järgi – 50: *elama*, 51: *.muutuma*, 52: *kirjutama*. Osa tüüpe on eristatud vahelduvate vokaalide alusel (sama või erinev vokaal), nt 37: *pipar* (*.pipra*) ja *kannel* (*.kandle*), 38: *tütar* (*.tütre*) ja *kinner* (*.kindra*).

ÕS 2013-s kuuluvad nende näidete sõnad kokku: *elama*, *m`uutuma*, *kirjutama* (tüüp 27), *pipar*, *kannel*, *tütar*, *kinner* (tüüp 8).

Sõna struktuuri iseloomustavad tunnused pole küll muuttüüpide liigitusaluseks, kuid neid saab kasutada sõnade tüübikuuluvuse tuvastamisel. Nad on morfoloogiliste omadustega seotud, andes ette sõna muutmise üldised võimalused. Näiteks nimetavas käändes ühesilbilised ja konsonandiga lõppevad käändsõnad kuuluvad enamasti (mitte alati) tüüpi 22: *r`iik*, *p`ais* (vrd 2e: *v`eok*, 9: *t`eos*), ühesilbilised pika vokaaliga lõppevad sõnad tüüpi 26: *k`oi*, *id`ee* (vrd 22u: *s`ai*). 3- ja enamasilbilised *ik*-lõpulise liitega sõnad kuuluvad tüüpi 25: *õnnel`ik*, *küsimust`ik* (vrd 2: *skol`astik*), *ia*-lõpulised tüüpi 1: *k`eemia*, *traumatol`oogia* (vrd 16: *pap`aia*). Kui pöördõnal on (*ma ees*) 2 silpi III vältes ja tüve lõpus *-a*, siis kuulub ta tüüpi 29: *h`üppama* (vrd 27: *t`aastama*), kui on 3 silpi ja *-ta* või *-tse*, siis tüüpi 27 (*kirjutama*, *originaalitsema*).

Sõnastikus on tüübinumber märksõna juures antud ja kasutaja ei pea seda määrama. Tüübituvastuse reeglistik on omaette süsteem, mida on tarvis selleks, et leida sobiv muuttüüp sõnastikust puuduvale sõnale.

Sõnastiku kasutajale oleks abiks, kui esitada iga tüübikirjelduse juures ka sellele muuttüübile iseloomulikud morfoloogilised struktuurid.

Tüübikirjeldused

Tüübinumber juhatab tüübikirjelduse juurde. Muuttüüpide kirjeldamiseks on vaja näidata ainult põhivormide moodustamise seaduspärasusi, sest põhivormides tulevad esile kõik muuttüübi morfoloogilised omadused: formatiivide variandid ning eri liiki tüvevariantide kasutusviis muutevormides. Kõik muud vormid on moodustatavad põhivormide eeskujul.

Vormisõnastiku tüübikirjeldustes esitatakse põhivormid formaalsel kujul: iga vormi jaoks antakse tema tüvekood ja formatiivivariant ning näidiseks vastav vorm ühest sõnast (nn tüüpsõnast). Näiteks tüübis 22 (nt *r`iik*, *k`ülm*, *l`eib*, *p`õu*) on mitmuse omastava vormi kirjeldus selline: BT[de]. Loe: muutetüve (B) tugeva astme (T) tüvele liitub formatiivivariant *de* (nt *r`iikide*, *k`ülmade*, *l`eibade*, *p`õuede*).

Üldsõnastikes formaalseid tüübikirjeldusi ei kasutata, nende asemel on ainult tüüpsõnad oma põhivormidega. Nt

22e **r`iik**, riigi, r`iiki, r`iiki *ja* riigisse, r`iikide, r`iike *ja* r`iikisid, r`iikidesse (*ja* riigesse)

Kasutaja peab ise oskama liigendada põhivormid tüveks ja formatiiviks, et teha üldistusi nende morfoloogiliste omaduste kohta:

- milline formatiivivariant mingis põhivormis esineb;
- kuidas paiknevad tüvevariandid põhivormide reas: millises vormis on lõpuvahelduslik tüvi algvormi kujul, millises muu variandina, millises vormis on astmevahelduslik tüvi tugevas v nõrgas astmes.

See üldistus aitab kasutada saadud teadmist ka teiste samasse tüüpi kuuluvate sõnade põhivormide moodustamisel, nt ÕS 2013-s *p`õld* käändub nagu *r`iik* (tüüp 22e), *redel* nagu *n`umber* (tüüp 2e), *sõber* nagu *padi* (tüüp 24u).

ÕS 2013 tüübikirjeldused (<http://www.eki.ee/dict/qs2013/muuttybid.html>) sisaldavad lisaks esmastele põhivormidele ka valiku teiseseid põhivorme, et vormide omavahelisi moodustusseoseid paremini esitada. Näiteks nimisõnal on ainsuse sisseütleva vorm vajalik lühikese sisseütleva olemasolu ja kuju näitamiseks, mitmuse sisseütlev aga mitmuse rööpvormide näitamiseks. Nt

21 **jõgi**, j`õe, jõge, j`õkke ja j`õesse, jõgede, jõgesid, jõgedesse
23u **h`ein**, heina, h`eina, h`eina ja heinasse, heinte (ja h`einade),
h`einu ja h`einasid, heintesse (ja h`einadesse)

Verbi lihtmineviku ja möönva kõneviisi vormid aitavad näidata välte nõrgenemist pikemates vormides ja formatiivi varieerumist. Nt

38 **k`äima**, k`äia, k`äin, käisin, k`äis, käigu, k`äiv, käinud, käiakse,
k`äidud
38i **s`ööma**, s`üüa, s`öön, s`öin, s`öi, söögu, s`ööv, söönud, süüakse,
s`öödud

Lisaks põhivormidele antakse ÕSi tüübistikus veel mõned lisavormid: tegusõnadel *v*-kesksõna (põhivormide reas), ja omadussõnadel võrdevormid (eraldi real), kui tüübis leidub võrdevormidega omadussõnu. Kuigi lisavormide moodustamine sarnaneb muutevormide moodustamisega, ei ole nad rangelt võttes muutevormid, vaid morfoloogiliselt iseseisvad sõnad, mis on ise algvormiks tervele muutevormide paradigmale. Oma käänamise poolest kuuluvad nad kõik tüüpi 2 ja saavad tüvevokaaliks *-a* (nt halvem : halvema, r`ikkaim : r`ikkaima; h`üppav : h`üppava, s`eisev : s`eisva, p`ettev : p`etva).

Tüübigirjeldused puuduvad väga erandliku (ja mitmekesise) muutmisega sõnade jaoks, mis on sõnastikus tinglikult saanud tüübinumbriks 0. Nendel on kõik põhivormid (mõnel asesõnal ka kõik käändevormid) sõnaartiklis antud, nt *mina, see, ükski*.

Sõnaartikli andmed

Muutevormide hulk ja esitusviis sõnaartiklis märksõna juures võib olla sõnastikes lahendatud erinevalt, sõltuvalt sõnastiku otstarbest. Näiteks keeleõppele suunatud sõnastikes („Eesti-vene sõnaraamat” 1997–2009, „Eesti keele põhisõnavara sõnastik” 2014) on esitatud kõik põhivormid, et õppija saaks kõige olulisemad vormid kohe kätte. Täheandusele kesken-
dunud sõnastikus (nt „Võõrsõnade leksikon” 8. trükk 2012) piisab ainult erinevate tüvevariantide näitamisest.

Andmete valik ja esitusviis sõnaartiklis peaksid arvestama sellega, kellele ja milleks on sõnastik mõeldud: kas kasutaja on emakeelne või muukeelne, kas sõnastik on aktiivne (suunatud teksti loomisele) või passiivne (suunatud tekstist arusaamisele), kas sõnastik on ükskeelne või

kakskeelne, kas on tegemist üld- või erisõnastikuga (nt terminoloogia-, rektsioonisõnastik vms).

ÕSi sõnaartikli morfoloogiaosa maht varieerub sõnuti. Kui sõna tüvi ei muutu, siis on märksõna juures ainult tüübinumber, nt **karu** <17>. Kui tüvi muutub, siis on antud ka valik muutevorme, mis toovad kõik erinevad tüvevariandid esile, nt **tr`ummel** <2e: tr`umli, tr`umlit>; **k`ummel** <2e: -i>; **vesi** <15: v`ee, v`ett, v`ette (*ja* v`eesse); vete, vesi>. Lisatud on ka hulk ebareeglipäraseid või raskusi valmistavaid vorme.⁹

Muutevormid on sõnaartiklis sageli lühendatud kujul – sidekriips muutevormi alguses asendab lühemate sõnade puhul märksõnaga võrdset sõnaosa, nt **k`ummel** <2e: -i> (loe: k`ummeli). Pikemates sõnades tuleks sidekriipsu asemele panna märksõna algusosa, nt **kõvadune** <12: -se> (loe: kõvaduse), **mardikas** <2: -ka, -kat> (loe: mardika, mardikat), **anekd`oot** <22e: -doodi, -d`ooti> (loe: anekdoodi, anekd`ooti).

Sõnaartiklis oleva info põhjal peab kasutaja tüübikirjeldust appi võttes ise moodustama puuduvad muutevormid: kõigepealt sõnaartiklis antud vormidest kõik põhivormid ja siis põhivormide eeskujul kõik ülejäänud paradigma liikmed. See ülesanne oleks kergem, kui sõnaartikkel sisaldaks kõiki põhivorme.

Kokkuvõtteks

- ÕS 2013 on põhitüübilt ükskeelne aktiivne sõnastik, mis on toeks muutevormide moodustamisel. Lisaks sellele on tal keelekorralduse suunav ja soovitatav funktsioon.
- Muuttüübistiku liigitusalusteks on ainult morfoloogilised tunnused, mis määravad sõna muuttüübi. Põhitüübid jagunevad alltüüpideks, kui tüübis on morfonoloogiliselt tingitud muutusi tüve lõpus.
- Tüübikirjeldused sisaldavad põhivorme, milles tulevad esile kõik muuttüübi morfoloogilised omadused. Täiendavalt on antud veel mõned muutevormid, mis lihtsustavad moodustusseoste näitamist vormide vahel.
- Sõnaartiklis märksõna juures on esitatud vormid, mis toovad esile kõik tüvevariandid, ja lisaks neile ka muid õigekeelsuse seisukohalt olulisi raskeid või veaohlikke vorme.

⁹ Ülevaade sõnaartikli vormidest tüüpide kaupa on ÕSi kasutusjuhendis, lk 10–12 (<http://www.eki.ee/dict/qs2013/qs2013.html#sonavormid>).

Uue tüübistiku esitusviis oma praegusel kujul on kasutaja jaoks veidi raskepärane, sest osa vormimoodustuse samme on lahti kirjutamata. Soovitus järgmise ÕSi jaoks on anda sõnaartiklis kõik põhivormid (lühendamata kujul) ja esitada tüübikirjelduste juures lisainfot: tüübis esinevad tüve muutused ja tüübi sõnadele iseloomulikud morfonoloogilised tunnused. Seniks aga aitavad kasutajat oma taip ja EKI keelenõu.

Soovitusi edasilugemiseks

- Viks, Ülle 2001. Muuttüübid eesti sõnastikes. – Leksikograafiaseminar: Sõna tänapäeva maailmas. Eesti Keele Instituudi toimetised 9, Tallinn, lk 157–185. <http://www.eki.ee/teemad/tyybijutt.html>
- Viks, Ülle 2000a. Eesti keele avatud morfoloogiamudel. – Arvutuslingvistikalt inimesele (toim T. Hennoste). Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 1. Tartu, lk 9–36. http://www.eki.ee/teemad/avatud_mrf.html
- Viks, Ülle 2000b. Kuidas tekib sõnastikukirjese grammatika. – Keel ja Kirjandus 7, lk 486–495. <http://www.eki.ee/teemad/kirjegeraator.html>